

Szabad oktatóanyagok

A szabadon használható tananyagok (*open educational resources = OER*) fontosságára 2005-ben irányította rá a figyelmet az UNESCO. Elsősorban a fejlődő országok felsőoktatásának segítésére hozták létre a *Virtual University* nevű weboldalt (<http://unesco.org/iiep/virtualuniversity>), ahol feladatsorok, multimédia anyagok, előadások, tanmenetek és tankönyvek érhetők el ingyenesen, sőt még az átdolgozásuk, a helyi igényre való adaptálásuk és továbbterjesztésük is megengedett. OER jellegű anyagokat szintén sokfelé lehet találni a weben, hasonlóan az ingyenes tankönyvekhez. A *Community College Consortium for Open Educational Resources* (<http://oerconsortium.org>) például kiváló kiindulópont: több száz linket tartalmaz ilyen forrásokra. Az egyik nevezetes hely közülük a *Connexions* (<http://cnx.org>), a *Rice University* kezelésében levő globális repozitórium oktatási anyagok számára. A *Connexions* egyik érdekessége, hogy a felhasználói vagy akár szakmai szervezetek is „elismerő pecséttel” láthatják el a legjobbnak ítélt tananyagokat. Egy másik fontos OER forrás a *Multimedia Educational Resources for Learning and Online Teaching* (<http://merlot.org>), amely szakmailag jóváhagyott online tananyagok kereshető gyűjteménye. A MERLOT szerverén tankönyveket, feladatkirásokat, referencia anyagokat, tesztlapokat és tutoriókat egyaránt találunk. Az Internet Archive (<http://archive.org>) gyűjteményébe magánszemélyek és intézmények is felajánlhatnak publikus anyagokat. A hatalmas archívumból szövegeket, hang- és filmfelvételeket, szoftvereket és elmentett weblapokat lehet letölteni.

A tananyagok mellett sok disszertáció és szakdolgozat is elérhető online. A *ProQuest* (<http://proquest.com>) például szabad hozzáférést nyújt azokhoz a PDF fájlokhoz, amelyekre a szerzők engedélyt adtak. A Google Books is tartalmaz OA státuszú disszertációkat. Ugyancsak találhatunk ilyeneket az OAIster és a WorldCat katalógusaiban.

Következtetések

Az ingyenes, illetve szabad hozzáférésű anyagok egyre fontosabbak a felsőoktatásban. A könyvtárosoknak meg kell ismerniük ezeket a forrásokat és lépést kell tartaniuk a technológiai változásokkal is, hogy minél eredményesebben tudják közvetíteni őket a célközönségnek. Az egyetemi és főiskolai könyvtárakban célszerű előnyben részesíteni a költségkímélő digitális tartalmakat, és törekedni arra, hogy minél jobban hasznosuljanak. Érdemes azt is figyelemmel kísérni, hogy a felhasználók, vagyis a hallgatók, milyen újfajta információs formákat alakítanak ki a webkettes felületeken – például előadásokat, meghallgatásokat és interjúkat keresnek az iTunes és a YouTube szerverein. Ha a könyvtárosok is innovatív hozzáállással tudják szolgálni az olvasóikat és az anyaintézményeiket, az a legjobb „reklám” a könyvtár hasznosságának és szükségességének igazolására.

/Martin, Rebecca A.: Finding Free and Open Access Resources: A Value-Added Service for Patrons. = Journal of Interlibrary Loan, Document Delivery & Electronic Reserve, 20. köt. 3. sz. 2010. p. 189–200./

(Drótos László)

E-könyvek és a könyvtárközi kölcsönzés

A webalapú vagy letölthető e-könyveket az egyetemi könyvtárak sokáig nem fogadták el, nem használták őket. Lassan, de biztosan azonban elterjedtek a könyvtárakban. Az USA-ban 2003–2004-ben még 7 milliónál kevesebb példányban fordultak elő a felsőoktatási könyvtárakban, 2008-ra azonban 102.5 millióra nőtt a számuk. Az e-könyvek előfizetését célzó tárgyalásokon fontos szerepet játszanak a könyvtárközi kölcsönzés szempontjai. Vannak olyan e-könyvek (pl. Springer eBooks), amelyeket fel szabad használni a könyvtárközi kölcsönzésben, és vannak olyanok, melyeknél ez le van tiltva. Gyakran a platform vagy a

formátum teszi nehézkesé vagy lehetetlenné a könyvtárközi kölcsönzést. Ezért a nyomtatott környezettel ellentétben az e-könyvek esetén sok a bizonytalanság, mit szabad és mit nem, mi lehetséges, mi nem.

A cikk írói a *Washington State University* könyvtárosai 2000-től vásárolnak e-könyveket. Az integrált rendszerük elektronikus források kezelése (*ERM = Electronic Resource Management*) moduljának licenclési rekordjában vannak a könyvtárközi kölcsönzésre vonatkozó jogok rögzítve. De rájöttek arra, hogy a feldolgozást végzők gyakran nem

tudták, hogy az engedélyező és korlátozó használatra vonatkozó feltételek könnyen megállapíthatók a modul segítségével. Ezért egy egy 11 kérdésből álló kérdőívet állítottak össze az e-könyvekre vonatkozó kölcsönzési és könyvtárközi kölcsönzési tapasztalatok felderítésére 2010 őszén a Survey Monkey felhasználásával, és kiküldték az ILL-L amerikai könyvtárközi kölcsönzéssel és dokumentumszolgáltatással foglalkozó levelező listára. A listának 2000 tagja van, a legtöbbjük az USA-ban. 185 választ kaptak, az összes tag 9 százaléka felelt, a kitöltött kérdőívek 80 százaléka felsőoktatási könyvtárból érkezett.

A jelenlegi könyvtárközi kölcsönzési gyakorlat megismerése céljából először is azt tudakolták meg, hogy a válaszolók teljesítenek-e nyomtatott könyvfejezetek küldésére vonatkozó kéréseket és milyen feltétellel. A többség a könyvfejezetet lemásolja, de voltak olyanok is, akik a fejezet hosszától, a postaköltségtől, a másolási munkaráfordítástól, illetve a könyv kölcsönzési forgásától függővé téve inkább elküldi az egész könyvet. Azután feltették azt a kérdést, hogy a válaszolók saját maguk szoktak-e kérni könyvfejezeteket. Ez inkább a felsőoktatásra és a szakkönyvtárakra volt jellemző. A 147 igennel válaszolónak arra is kellett, hogy ha könyvfejezetet kérnek, tudják-e, hogy azt nyomtatott vagy e-könyvből kérik-e. Ezt csak a válaszolók közel fele tudja előzetesen, és a százalék azt jelezte, hogy a kérést a nyomtatott példánnyal rendelkező könyvtárnak küldik inkább. Megjegyzésként sokan (10 esetben) hozzáfűzték, hogy tudomásuk szerint a könyvtárak olyan e-könyveket szereznek be, amelyeknél nincs könyvtárközi kölcsönzésre lehetőség, ezért ezeket az e-könyvfejezeteket nem is szoktak kérni.

A 185 esetből 169 válaszban jelezték, hogy rendelkeznek e-könyvvel és azt is kifejtették, hogy milyen jogosultságaik vannak a könyvtárközi kérések teljesítésére. Csak 4 könyvtárnak (2%) van meg minden joga a könyvtárközi kérések teljesítésére e-könyvfejezetek esetében. 68 könyvtár (40%) nem is ismeri e-könyveire vonatkozó jogosultságait és még nem is foglalkozott soha a kérdéssel.

Azoktól a könyvtáraktól (77), ahol az e-könyvjogok lehetőséget adnak könyvtárközi kölcsönzésre, megkérdezték, hogy teljesítik-e a kéréseket. 66% teljesíti, 22% a műszaki körülményektől függően és csak 12% nem. Négyen jelezték, hogy tőlük még e-könyvfejezetet soha nem kértek.

Azoktól a könyvtáraktól (91), amelyek nem kölcsönöznek e-könyvfejezeteket, ennek okát tudakolták meg. 73% nem dolgozta ki a könyvtárközi kölcsönzési jogok ellenőrzésének munkamenetét, 27% egyszerűen soha nem kölcsönöz e-könyvfejezeteket. A kérdéshez fűzött megjegyzésekből kiviláglott, hogy a könyvtárak több információt szeretnének e-könyveikkel kapcsolatos jogaikról. Sokan megemlítték, hogy a kérések száma csekély, és ezért nem érdemes kidolgozni a munkamenetet, és a nyomtatást is gyakran nehéz megvalósítani vagy a könyvet magát letölteni.

Amikor az volt a kérdés, hogy hogyan reagálnának egy e-könyv fejezetének kérésére, 57-en a 83-ból törölnék a kérést. Többen válaszolták, hogy mielőtt visszautasítanák a kérést, megvizsgálják a jogosultságokat, hogy van-e engedélyük a kérés teljesítésére.

A kérdőív utolsó szakasza az e-könyvek könyvtárközi kölcsönzésének tapasztalataival foglalkozott. Sok téma merült fel:

- A könyvtárak nem szívesen kérnek könyvfejezetet, ha tudják, hogy az csak elektronikus formában létezik.
- Vannak teljes elektronikus könyv kölcsönzését megengedő licencek, de nincs meg a munkamenet, vagy hiányzik a műszaki tudás ennek megvalósítására.
- Időt rabló kideríteni, hogy mely szolgáltatók engedélyezik a könyvtárközi kölcsönzést, amikor nincs elektronikus ERM modul a rendszerben.
- Sok műszaki nehézséggel kell szembesülni az e-könyvekből történő nyomtatásnál.
- A könyvtárközi kölcsönzés volumene csökkenhet, ha a könyvtárak nem szállnak jobban síkra az e-könyvek kölcsönzésének joga mellett.
- Végül is a könyvtárosoknak agresszívabbnak kell lenniük, és ki kellene harcolniuk az e-könyvek könyvtárközi kölcsönzésének lehetőségeit.

A válaszok halmazából kirajzolódik a kép: az e-könyvfejezetek könyvtárközi kölcsönzésének legnagyobb gátja az, hogy a könyvtárosok nincsenek tisztában a licencek lehetőségeivel, a saját jogosultságaikkal sem a kérő, sem a kölcsönző könyvtárban. Ehhez hozzájárulnak a műszaki nehézségek és a belső munkamenetek kidolgozatlansága.

A kérdőív alapján nyilvánvaló, hogy az egyes könyvtáraknak a dokumentumok megosztására

vonatkozó jogait láthatóbbá kell tenniük, az e-könyvlicenckről szóló információk terjesztése helyett kommunikációs módszereket kell alkalmazniuk. A tájékozatlanság oka az is, hogy ERM modulát még kevesen integráltak a rendszerükbe, és ha rendelkeznek is vele, akkor is csak a gyártók és a műszakiak számára láthatók, a könyvtárközi kölcsönzéssel foglalkozók nem ismerik. Az is kívánatos lenne, ha az egyes ERM rendszerek egymással jobban kommunikálnának.

A kérdőív tanúsága, hogy a könyvtárközi kölcsönzési jogokat nemcsak a könyvtáron belül kell kommunikálni, hanem a könyvtárak között is.

Következtetések

A legtöbb könyvtáros kikerülhetetlennek érzi az áttérést az e-könyvgyűjteményekre. Kérdés az, hogy miképpen alakul az elektronikus monográfiák könyvtárközi kölcsönzése ebben a gyorsan változó környezetben. Jelenleg mind az *EBL* (Ebook Library, <http://www.ebilib.com/>), mind az *Ebrary* (<http://www.ebrary.com>) kínál rövid lejáratú idejű kölcsönzési szolgáltatást, ami a könyvtárlátogatók számára hatalmas mennyiségű monografikus anyaghoz jelent olcsóbb hozzáférést, mintha megvásárolnák, vagy könyvtárközi kölcsönzéssel kapnák meg a kívánt műveket.

Pillanatnyilag nincs általános konszenzus az e-könyvek könyvtárközi kölcsönzését illetően sem az

egyes könyvtárak könyvtárosai, sem az egyes könyvtárak között. Mindenki tudatában van annak a ténynek, hogy az elektronikus információforrások licencai különböznek, és nem egyszerű átlátni, mi engedélyezett, mit nem szabad vagy mi tilos. Az is egyre inkább nyilvánvalóvá válik, hogy az áttekinthetőségnek ez a hiánya befolyásolhatja a könyvtárak képességét a kutatás, oktatás, tanulás jövőbeli támogatásában.

A helyzet javítása érdekében fontos, hogy a könyvtárosok együttműködjenek a terjesztőkkel és a szolgáltatókkal, és olyan előfizetési feltételekben egyezzenek meg, amelyek lehetővé teszik a tisztességes használatot és a széles körű hozzáférést az elektronikus anyagokhoz. A könyvtárosoknak ki kell dolgozniuk az e-könyvhasználat legjobb gyakorlatát a könyvtárközi kölcsönzésben, ami egyrészt világosan megmutatja az előfizetés korlátait, másrészt előtérbe helyezi a tisztességes használat elveit. Az e-könyv előfizetések feltételeit meg kell tanulni a könyvtárak minden szintjén, a vezetőktől kezdve a könyvtárközi kölcsönzést végzők munkatársakig.

/FREDERICKSEN, Linda – CUMMINGS, Joel – CUMMINGS, Lara – CARROLL, Diane: Ebooks and Interlibrary Loan: Licensed to Fill? = Journal of Interlibrary Loan, Document Delivery & Electronic Reserve, 21. sz. 2011. p. 117–131./

(*Burmeister Erzsébet*)

A jövő keresőjét fejleszti a Google

A társaság egy olyan keresőt akar megalkotni, ahol a rendszer pontosan érti, hogy mit kérdez a felhasználó és precíz válaszokat ad. Bár egyelőre ettől még messze van a szolgáltatás, azonban három fontos változást jelentett be. Az első, hogy globálisan elérhetővé válik a Knowledge Graph, amit az Egyesült Államokban élő internetezők már tavaly május óta használhattak. Ha például valaki *Leonardo Da Vinci* nevét gépeli be a keresőbe, akkor a jobb oldalon felbukkanó infoboxban megjelennek a művész és feltaláló életének és műveinek legfontosabb információi. Mindez akkor is működik, ha valaki egy helységnevet vagy egy sportklub nevét adja meg. Tehát már nem is lesz szükséges megnyitni egy újabb oldalt, hanem a Google oldalán látható a keresett információ.

Még inkább személyre szabható lesz a keresés, és lehetőség lesz akár a saját e-mailjeink között is keresni. Ha valaki a saját repüléseire keres rá, akkor a program ki fogja listázni neki az e-mailes jegyfoglalásait is, feltéve, ha ehhez a Gmailt használta. Ugyanakkor az új funkció közel sem lesz annyira részletes, mint a tavaly leállított Google Desktop Search.

A harmadik újdonság, hogy a kimondott szó még fontosabbá válik, a Google ugyanis komolyan gondolja, hogy harcba száll az Apple Siri funkciójával. A konszern hamarosan elérhetővé teszi az App Store kínálatában az iOS operációs rendszer alatt, vagyis az iPhone és az iPad készülékeken egyaránt használható programot, amely lehetővé teszi a keresési címszavak szóban való megadását és a felhasználók a válaszokat is így kaphatják meg. A találatok között szintén megjelennek a Knowledge Graph adatok.

A kereső a jövőben képes lesz megválaszolni akár bonyolultabb kérdéseket is megválaszolni. A cél egyrészt az internetezők hatékonyabb segítése, másrészt a reklámok célzottabb elhelyezése. A címszavas keresésről a szemantikus keresésre való teljes átállás több évig fog tartani.

/SG.hu Hírlevél, 2012. augusztus 12., www.sg.hu

(SzP)